

Особливості обліку товарних контрактів за національними та міжнародними стандартами

У статті розглянуто регламентування обліку операцій за товарними контрактами у відповідності до вимог національних П(С)БО та МСФЗ. Проаналізовано особливості класифікації, оцінки, обліку та відображення у фінансовій звітності фінансових інструментів. Досліджено особливості відображення в обліку таких похідних фінансових інструментів, як форвардні та ф'ючерсні контракти.

бухгалтерський облік, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Положення(стандарти) бухгалтерського обліку, товарні операції, товарний контракт, фінансовий інструмент, форвард, ф'ючерс, хеджування

Функціонування будь-якої економічної системи не можливе без здійснення розрахунків, оскільки у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства обов'язково вступають у взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання. Взаємовідносини між підприємствами, організаціями, установами, а також між ними і населенням, що зумовлені дією ринку, мають характер розрахунків.

Розрахунки між підприємствами і організаціями – один із необхідних складників розширеного відтворення. Правильна організація і побудова обліку грошових розрахунків мають велике значення, оскільки вони забезпечують завершення кругообігу оборотних коштів, перехід їх із товарної форми в грошову, створюють необхідні умови для безперебійної оплати придбаних товарно-матеріальних цінностей. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів у процесі виробництва і є суспільним визнанням того, що підприємство виконало свої зобов'язання й намічені цілі.

Найзначніша частка розрахункових операцій при цьому належить товарним операціям. Розрахунки за товарними операціями включають розрахунки за продану (реалізовану) продукцію, виконані роботи і надані послуги, одержані матеріальні цінності та послуги. Від правильної організації обліку даних розрахунків в значній мірі залежить загальний фінансовий стан підприємства, його стійкість на фінансовому ринку та платоспроможність.

Питанням обліку розрахункових операцій присвячено праці багатьох фахівців [1-6].

Однак, організація та облік операцій за товарними контрактами останнім часом пов'язується з такими поняттями, як форвардні та ф'ючерсні контракти, які відносяться до фінансових інструментів. Фінансовий інструмент - контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого. Незважаючи на той факт, що для вітчизняної практики ці терміни не є новими, оскільки ще у 2001 році затверджено П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [7], проте все ще залишаються не достатньо дослідженими питання відображення таких операцій в обліку та їх вплив на показники звітності. Крім того, у зв'язку з євроінтеграційними процесами, що відбуваються в Україні, особливої актуальності набувають питання адоптації вітчизняної облікової практики до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. У цьому зв'язку, доцільним є дослідження особливостей

бухгалтерського обліку форвардних та ф'ючерсних операцій та їх відображення в обліку у відповідності до МСФЗ та їх порівняльний аналіз з вимогами національних стандартів.

У відповідності до методології МСФЗ форвардні та ф'ючерсні контракти відносяться до похідних фінансових інструментів. Питання класифікації, визнання, оцінки фінансових інструментів та розкриття інформації про них у фінансовій звітності розглядаються в МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання» і МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [8].

Визначення фінансових інструментів, що надано у МСФЗ та П(С)БО є аналогічними: «фінансовий інструмент - це будь-який контракт, який призводить до фінансового активу одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента капіталу іншого підприємства».

Терміни «контракт» та «контрактний» означають угоду між двома або кількома сторонами з чітко визначеними економічними наслідками, яких сторони майже не можуть уникнути (якщо взагалі можуть). Це відбувається, як правило, тому що закон вимагає здійснення такої угоди. Контракти, а отже і фінансові інструменти, можуть набирати різноманітних форм; вони необов'язково складаються у письмовій формі.

Фінансові інструменти з метою бухгалтерського обліку як за МСФЗ, так і П(С)БО поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти.

Порівняльна характеристика МСФЗ та П(С)БО свідчить, що у міжнародних стандартах наведені більш докладні приклади фінансових активів та зобов'язань. Так, за МСФЗ фінансовий актив - це будь-який актив, який становить грошові кошти, контрактне право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства, контрактне право обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за потенційно сприятливих умов або інструмент капіталу іншого підприємства.

До складу фінансових активів включають первісні інструменти, як, наприклад, залишок грошових коштів у касі та банку, дебіторську заборгованість. Іншими поширеними прикладами фінансових активів, що дозволяють контрактним правом отримувати грошові кошти в майбутньому, є векселі до отримання, позики до отримання, облігації до отримання.

Фінансове зобов'язання - це будь-яке зобов'язання, яке є контрактним зобов'язанням передавати грошові кошти чи інший фінансовий актив іншому підприємству та обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за умов, які є потенційно несприятливими.

Поширеними прикладами фінансових зобов'язань, які є контрактним зобов'язанням сплачувати грошові кошти в майбутньому, є кредиторська заборгованість постачальникам, векселі до сплати, позики до сплати та облігації до сплати.

Коли існує контрактне право обмінювати фінансові інструменти з іншим підприємством за потенційно сприятливих умов, інструменти, які підлягають обміну, створюють фінансові активи або інструменти капіталу.

Фінансові інструменти включають і первісні інструменти, наприклад, дебіторську і кредиторську заборгованість та цінні папери, які надають право власності, і похідні інструменти, незалежно від того, є вони визнаними чи невизнаними.

Відповідно до МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», похідний інструмент - це фінансовий інструмент:

- вартість якого змінюється у відповідь на зміни встановленої ставки відсотка, цін на цінні папери, цін на споживчі товари, валютних курсів, індексу цін чи ставок, показника кредитного рейтингу чи кредитного індексу або подібної змінної (що їх іноді називають «основними»);

- який не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних початкових чистих інвестицій щодо інших типів контрактів, які мають подібну реакцію на зміни ринкових умов;

- який погашається на майбутню дату.

Надане визначення відповідає п. 4 П(С)БО 13. Однак, МСФЗ на відміну від П(С)БО містять ще й визначення типових похідних інструментів. Типові приклади похідних інструментів — це форвардні, ф'ючерсні контракти, контракти «своп» і опціони.

Похідний фінансовий інструмент, як правило, має умовну суму, яка може бути сумою у валюті, кількістю акцій, кількістю одиниць ваги чи обсягу ас: кількістю інших одиниць, визначених у контракті. Проте похідний інструмент не вимагає від утримувача чи продавця опціонів інвестувати або одержувати умовну суму на початку контракту. Похідний інструмент може вимагати фіксованого платежу в результаті деякої майбутньої події, не пов'язаної з умовною сумою. Наприклад, контракт може вимагати фіксованого платежу в 1000, якщо ставка пропозицій на Лондонському міжбанківському ринку протягом шести місяць збільшується на 100 пунктів мінімально допустимої зміни цін. У цьому випадку умовну суму не визначають.

Операції з фінансовими інструментами можуть призводити до того, що підприємство прийме на себе або передасть іншій стороні ціновий ризик, кредитний ризик, ризик ліквідності або ризик руху грошових коштів. У МСФЗ на відміну від П(С)БО докладно розглядаються питання ризиків.

Ціновий ризик - це ризик того, що ціна (або вартість) інструменту зростатиме або падатиме. Ціновий ризик включає валютний ризик, відсотковий ризик, ринковий ризик, кредитний ризик.

Проведений аналіз свідчить, що питання визнання, оцінки та відображення у фінансовій звітності фінансових інструментів однаково висвітлюються у міжнародних та вітчизняних стандартах.

Фінансовий актив або фінансове зобов'язання визнаються в балансі тільки в тому випадку, коли підприємство є стороною угоди щодо фінансового інструменту. Визнання інструментів капіталу відбувається в момент визнання фінансового активу і фінансового зобов'язання.

Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають у бухгалтерському обліку та звітності за їхньою собівартістю, яка включає:

- справедливую вартість активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент;

- додаткові витрати, які безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструменту (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів та ін.).

Після первісного визнання та зарахування на баланс підприємства фінансові активи (включаючи похідні фінансові інструменти, які є активами) оцінюються за їхньою справедливою вартістю без вирахування витрат, які воно може понести при продажу або іншому вибутті, за винятком таких категорій фінансових активів:

- позики та дебіторська заборгованість, ініційовані підприємством і не утримувані для операцій;

- інвестиції, утримувані до погашення;

– будь-який фінансовий актив, який не має ринкової ціни котирування на активному ринку і справедливу вартість якого достовірно оцінити неможливо.

Фінансові активи, які виключаються з оцінки справедливої вартості і мають фіксований термін погашення, оцінюються за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка. Ті фінансові активи, які не мають фіксованого терміну погашення, оцінюються за собівартістю.

Після первісного визнання та зарахування на баланс підприємства фінансові зобов'язання на кожну наступну дату балансу оцінюються за амортизованою собівартістю. Виняток становлять зобов'язання, утримувані для операцій, і похідні інструменти, які є зобов'язаннями.

Після первісного визнання і зарахування на баланс зобов'язання, утримувані для операцій, і похідні інструменти, які є зобов'язаннями, оцінюються за справедливою вартістю, за винятком зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке індексується стосовно передачі інструменту капіталу, що не котирується на біржі і погашається при здійсненні передачі і чия справедлива вартість не можна достовірно оцінити.

Зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке має бути погашеним шляхом передачі пов'язаного з ним інструменту капіталу, справедливу вартість якого не можна достовірно оцінити, після зарахування на баланс на кожну наступну дату балансу слід оцінювати за собівартістю.

Всі фінансові активи переглядаються на зменшення корисності.

Корисність фінансового активу зменшується, якщо його балансова вартість перевищує оцінену суму очікуваного відшкодування. Підприємству слід оцінювати, чи є об'єктивне свідчення того, що корисність фінансового активу або групи активів може зменшитися. Якщо таке свідчення є, підприємству слід оцінювати суму очікуваного відшкодування такого активу чи групи активів та визнавати будь-який збиток від зменшення корисності.

Зменшення корисності та неможливості отримання оцінюється та визнається для фінансових активів, які обліковуються за амортизованою собівартістю.

Якщо є ймовірність того, що підприємство не зможе отримати всі суми, термін оплати яких настав (основну суму та відсотки) відповідно до договірних термінів позик, дебіторської заборгованості чи утримуваних до погашення інвестицій, обліковуваних за амортизованою собівартістю, то відбулося зменшення корисності або виник збиток від безнадійних боргів.

Сумою збитку є різниця між балансовою вартістю активу та теперішньою вартістю очікуваних майбутніх грошових потоків, дисконтованих за первісно діючою ставкою відсотка фінансового інструменту (сумою очікуваного відшкодування). Грошові потоки, пов'язані з короткостроковою дебіторською заборгованістю, як правило, не дисконтуються. Балансову вартість активу слід зменшити до його оціненої суми очікуваного відшкодування (прямо або застосовуючи рахунок резервів). Суму збитку слід включати до чистого прибутку або збитку за період.

Якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності чи безнадійних боргів зменшується і це зменшення може бути об'єктивно пов'язаним з подією, яка відбувається після часткового списання, часткове списання фінансового активу слід сторнувати або прямо, або коригуючи рахунок резервів. Сторнування не повинно призводити до такої балансової вартості фінансового активу, яка перевищує суму, що її мала б амортизована собівартість у разі невизнання зменшення корисності на дату сторнування часткового списання фінансового активу. Суму сторнування слід включати до чистого прибутку або збитку за період.

Порядок оцінки фінансових інструментів визначає методологію їх відображення в бухгалтерському обліку.

Наступний елемент, що розглядається у стандартах – це хеджування. Згідно з МСФЗ хеджування - це таке призначення одного або кількох інструментів хеджування, коли зміни їхньої справедливої вартості компенсуються (повністю чи частково) змінами справедливої вартості об'єкта хеджування (або грошових потоків від нього). На нашу думку, визначення хеджування, що подано у п. 4 П(С)БО 13 є більш чітким та зрозумілим: «хеджування – це застосування одного чи декількох інструментів хеджування з метою повної чи часткової компенсації змін справедливої вартості об'єкта хеджування або пов'язаного з ним грошового потоку».

Об'єкт хеджування - це актив, зобов'язання, тверде зобов'язання чи прогнозована майбутня операція, яка: а) піддає підприємство ризикові зміни вартості або зміни майбутніх грошових потоків, б) визначається як хеджування з метою обліку хеджування.

Однак МСФЗ містять додатково інформацію про відносини хеджування. МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визначення та оцінка» визначає три типи відносин хеджування:

- хеджування справедливої вартості;
- хеджування грошових потоків;
- хеджування чистих інвестицій у закордонне підприємство.

При хеджуванні справедливої вартості для хеджування або виявлення змін справедливої вартості і визнаних, і невизнаних активів та зобов'язань використовуються похідні фінансові інструменти.

З метою хеджування ризику, пов'язаного з коливанням валютного курсу, звичайно укладають форвардний контракт.

Оскільки ці питання не висвітлені у П(С)БО 13, то їх дослідження дозволить наблизити практичне застосування вимог цього стандарту, оскільки на сьогоднішній день він поки ще залишається незастосовуваним.

Форвардний контракт - це угода між клієнтом і банком про купівлю-продаж іноземної валюти на певну дату в майбутньому за заздалегідь установленим форвардним курсом.

Компанія може укласти форвардний контракт для хеджування договорів у іноземній валюті, операцій з іноземною валютою та іноземних інвестицій. Крім того, в низці випадків такий контракт укладають виключно для отримання прибутку від курсової різниці, тобто зі спекулятивною метою.

При обліку форвардних контрактів слід знати чотири валютні курси:

- спот-курс на дату укладання контракту;
- курс форвардного контракту;
- передбачуваний спот-курс на дату виконання контракту;
- фактичний спот-курс на дату виконання контракту.

Для оцінки можливості укладання форвардного контракту фінансовому менеджеру потрібна насамперед інформація про премію (дисконт) і вигоду, що втрачається.

Премія, або дисконт, - це різниця між форвардним курсом і спот-курсом на дату укладання контракту. При стабільності валюти різниця між спот-курсом і форвардним курсом може бути незначною.

Розглянемо приклад. Американська компанія «Альфа» 1.05 поточного року уклала договір з британською компанією «Бета» на купівлю товарів 30.06 цього ж року з оплатою їх у фунтах стерлінгах на дату здійснення операції. Для страхування ризику, пов'язаного з коливаннями валютного курсу, компанія «Альфа» уклала контракт з

банком на купівлю 2 млн. фунтів стерлінгів 30.07 за фіксованим у контракті форвардним валютним курсом. Валютні курси наведено у табл. 1.

При укладанні форвардного контракту 1.05 в обліку компанії «Альфа» буде зроблено запис, дол.:

Д-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	3040000
К-т рахунку «Відкладений прибуток за рахунок дисконту»	30000
К-т рахунку «Кредиторська заборгованість за контрактом»	3010000

Таблиця 1- Співвідношення курсу долара і фунта стерлінга

№ пор.	Вид валютного курсу і дата	Дол. за 1 ф. ст.
1	Спот-курс на 1.05	1,5200
2	Форвардний курс контракту, термін виконання якого 30.07	1,5050
3	Спот-курс на 31.05	1.5000
4	Спот-курс на 30.06	1,5100

Компанія «Альфа 2» перерахує банку долари за форвардним курсом (1,5050) і отримає 2 млн. фунтів стерлінгів на момент виконання контракту, тобто 30.06. На дату укладання контракту дебіторську заборгованість у фунтах стерлінгах переводять у долари виходячи зі спот-курсу на 1.05 (1,5200 дол. x 2000000).

Важливо зазначити, що доларова частина контракту завжди відображається в обліку американської компанії за форвардним курсом, а сума контракту в іноземній валюті - за спот-курсом.

Оскільки на дату укладання контракту форвардний курс менший, ніж спот-курс, це означає, що фунт стерлінга продається з дисконтом. Прибуток від дисконту становить $(1,5200 - 1,5050) \times 2000000 = 30000$ дол., але включення його до складу прибутків компанії відкладається до моменту здійснення операції.

З 1.05 слід переоцінити дебіторську заборгованість за контрактом у сумі 2 млн. фунтів стерлінгів внаслідок зниження спот-курсу з 1,5200 до 1,5000 дол. При цьому збиток від коливання валютного курсу також не буде відображений на рахунок «Прибутки і збитки», а відкладається до моменту здійснення операції. З урахуванням цього 31.05 буде зроблено запис, дол.:

Д-т рахунку «Відстрочений збиток»	40000
К-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	40000

На момент здійснення операції, тобто 30.06, в обліку компанії-імпортера слід відобразити зразу кілька її аспектів: купівлю валюти в банку, придбання товару і оплату його. Бухгалтерський запис при цьому матиме такий вигляд, дол.:

Д-т рахунку «Кредиторська заборгованість за контрактом»	3010000
Д-т рахунку «Іноземна валюта»	3020000
К-т рахунку «Купівля»	20000
К-т рахунку «Грошові кошти»	3010000
К-т рахунку «Дебіторська заборгованість за контрактом»	3000000

Цей запис відображає перерахування доларів банку за форвардним курсом (тобто 3010000 дол.) і отримання іноземної валюти (2 млн. ф. ст.) за спот-курсом на 30.06 (тобто на суму 3020000 дол.).

Різницю між спот-курсом на 30.06 і на 31.05 в сумі 40 000 дол. списують на рахунок «Купівля».

Перерахування іноземної валюти експортеру в оплату за придбані товари буде відображено записом:

Д-т рахунку «Купівля»	3020000
К-т рахунку «Іноземна валюта»	3020000

Заключний запис роблять для списання відкладених дисконту і збитку:

Д-т рахунку «Відстрочений прибуток за рахунок дисконту»	30000
---	-------

Д-т рахунку «Купівля»	10000
К-т рахунку «Відстрочений збиток»	40000

Таким чином, порівняльний аналіз вимог міжнародних та національних стандартів щодо відображення операцій за товарними контрактами дозволяє зробити такі висновки. По-перше, як у вітчизняній практиці, так і у міжнародній такі товарні контракти як форвард і ф'ючерс трактуються як похідні фінансові інструменти. По-друге, вимоги міжнародних та національних стандартів щодо обліку та відображення у звітності фінансових інструментів майже повністю співпадають. Однак, у відповідності до методології МСФЗ закінчення форвардних та ф'ючерсних контрактів безпосередньо відображається в бухгалтерському обліку, до того ж враховується ризики, пов'язані з невиконанням операції, які також відображаються на рахунках бухгалтерського обліку та у звітності. В Україні поки що такі операції не є типовими і не відображаються в обліку.

Список літератури

1. Білик М.Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств / Фінанси України. - № 12. - 2003 р.
2. Грачова Р. Дебіторська заборгованість та інші фінансові активи / Дебет-Кредит. - N 12. - 24 березня 2008 р.
3. Кантерман О., Лукінова О. Договір купівлі-продажу: нюанси / Баланс. - N 11. - 13 березня 2006 р.
4. Олексієнко О. Щодо відображення у податковому обліку коштів у вигляді - застави, авансу, завдатку / Податковий, банківський, митний Консультант. - N 38. - 25 вересня 2006 р.
5. Синенко Т. Продаємо товари зі знижками / Баланс. - N 12. - 20 березня 2006 р.
6. Чумакова О. Особливості відображення списання безнадійної дебіторської заборгованості платника податку на прибутки в податковому і бухгалтерському обліку / Економіка. Фінанси. Право. - № 3. - 2002.
7. П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2001 р. N 559.
8. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади і коментарі. Практичний посібник. - К.: Лібра, 2001. -840 с.

В статье рассмотрена регламентация учёта операций по товарным контрактам в соответствии с требованиями национальных П(С)БУ и МСФО. Проанализированы особенности классификации, оценки, учёта и отражения в отчётности финансовых инструментов. Исследованы особенности отражения в учёте таких производных финансовых инструментов, как форвардные и фьючерсные контракты.

In the article regulation of account of operations is considered on commodity contracts in accordance with the requirements of national and international standards of account and accounting. The features of classification are analysed, estimate, account and reflection in accounting of financial instruments. The features of reflection in the account of such derivatives of financial instruments, as forward and futures-trading contracts, are investigational.